

Методичні підходи до формування стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки²

У статті проаналізовано методичні підходи до формування та реалізації стратегій розвитку, сформованих у світовій практиці. Запропонована поетапність формування та реалізації стратегій еколого-орієнтованого розвитку для національної економіки України.

Ключові слова: стійкий розвиток, стратегія еколого-орієнтованого розвитку національної економіки, можливості та загрози розвитку, місія, планування, прогнозування, контроль, екологічні механізми та інструменти розвитку.

Актуальність дослідження

Останні десятиліття в Україні знаменувалися руйнуванням колишньої неефективної системи господарювання, яка базується на директивних методах управління, що є наслідком дезорганізації, як на підприємствах, так і в національному господарстві. Навпаки, у розвинених країнах світу посилюється інтерес до формування та реалізації стратегій економічного, соціального та екологічного розвитку як засобу об'єднання зусиль приватного і суспільного секторів у досягненні певної мети розвитку національної економіки. Майже всі країни почали процедури розроблення стратегій, які відображають бачення перспектив розвитку національної економіки країни та напрямів роботи місцевої влади зі сприяння цьому розвитку. Зокрема, посилення негативних тенденцій у системі «людина – навколишнє природне середовище» обумовило необхідність при формуванні стратегій розвитку національних економік враховувати екологічні фактори. Тому актуальним питанням сьогодення є формування та впровадження еколого-орієнтованої стратегії для національної економіки, за допомогою якої можливе вирішення проблем екологічного і соціально-економічного характеру в їх природному взаємозв'язку.

Економічні й екологічні аспекти формування та реалізації стратегій для національних економік було досліджено у працях вітчизняних та зарубіжних вчених: Бровдія В.М., Буркинського Б.В., Гринів Л.С., Данилишина Б.М., Кейнса Дж.М., Круша П.В., Мельника Л.Г., Реймерса М.Ф., Хвесика М.А. та ін.

Визначаючи значний вклад зазначених вчених і фахівців у розвиток теоретико-методичних засад формування та впровадження стратегій еколого-орієнтованого розвитку, слід відмітити відсутність системного погляду на процес формування та реалізації стратегій із урахуванням екологічних факторів розвитку національної економіки. Зокрема фрагментарність, обмеженість та декларативний характер певних етапів розроблення стратегій еколого-орієнтованого розвитку зумовлюють недостатню обґрунтованість стратегічних цілей та завдань із врахуванням екологічних факторів розвитку національних економік.

Метою даної статті є обґрунтування процесу формування та реалізації стратегій еколого-орієнтованого розвитку національних економік.

Завдання:

- здійснити системний аналіз світового досвіду з формування та реалізації стратегій розвитку національних економік;
- обґрунтувати поетапність формування та реалізації стратегій еколого-орієнтованого розвитку національних економік.

Викладення основного матеріалу

Для вирішення проблем екологічного, соціального та економічного характеру в їх природному взаємозв'язку, досягнення поступального і збалансованого розвитку національної економіки, вирішення конфліктів щодо відносин між людиною та природою слід визначитись із логічною послідовністю формування стратегії еколого-орієнтованого розвитку.

Сформовані у світовій практиці методичні підходи щодо розроблення та реалізації стратегій розвитку нині використовують у системі управління національним господарством. В Україні, як і в інших постсоціалістичних країнах, проблема розроблення засад, на яких би базувалися стратегії розвитку, до цього часу залишається відкритою.

На сьогодні у практиці управління національним господарством розвинених країн методики формування стратегій розвитку вже добре відпрацьовані і успішно використовуються. Їх дослідження дозволяє виокремити різноманітні методичні підходи, що знаходять застосування у процесі розроблення стратегій розвитку і засобів їх реалізації, а також на основі узагальнення виділити типові алгоритми побудови.

Тур Олександр Миколайович, аспірант кафедри економіки Сумського державного університету.

² Матеріал підготовлений і публікується у рамках українсько-російського наукового проекту № Ф28.5/006 «Формування економічного механізму вирішення міжнародних екологічних конфліктів» за фінансової підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень України.

Стратегії розвитку розробляються на різних ієрархічних системних рівнях: місто, регіон, економічний район, національна економіка. Для визначення оптимальної поетапності розроблення та реалізації стратегій розвитку необхідно проаналізувати методики їх формування (табл. 1).

Аналіз наведених у таблиці методичних підходів до формування стратегії економічного, соціального та екологічного розвитку національних економік, регіонів та міст дає підстави стверджувати, що:

– формування стратегій має схожу методичну основу: на першому етапі проводиться загальний аналіз можливостей та загроз розвитку, який є основою для формулювання місії, цілей та завдань розвитку; на наступних етапах зазначаються механізми та інструменти реалізації визначених цілей та завдань; наступним етапом є встановлення системи моніторингу за реалізацією стратегії; у деяких стратегіях останнім етапом зазначається аналіз результатів, отриманих при реалізації стратегії розвитку;

– методичні підходи до формування стратегій стійкого розвитку часто спираються на відповідні методичні підходи формування стратегій економічного та соціального розвитку, що призводить до ігнорування екологічних факторів розвитку;

– відсутність системи планування та прогнозування розвитку, чітко вимірюваних цілей, загроз, можливостей, системи показників (моделей) та індикаторів, ігнорування обмежень та потреб розвитку в кінцевому документі призводить до формування стратегій, які мають швидше декларативний характер. Такі недоліки, зокрема, характерні для українських стратегій розвитку;

– ігнорування соціо-економічних та екологічних законів розвитку при формуванні та реалізації стратегій стійкого розвитку призводить до поглиблення дисбалансів у національних економіках: формування конфліктів щодо розподілу та володіння природними ресурсами у зв'язку із виникненням проблеми дефіцитності цих ресурсів; поглиблення соціальних проблем: бідність, безробіття, голод, неспроможність задовольнити потреби суспільства і т. ін.; перетворення відновних ресурсів у невідновні; обмеження економічного зростання за рахунок потенціалу навколишнього природного середовища; відсутність стимулів розвитку НТП, ігнорування потреби у раціональному використанні природних ресурсів, що призводить до зниження продуктивності технологій.

Таблиця 1 – Методичні підходи до формування та реалізації стратегій розвитку (світовий досвід)*

Підхід/модель	Типовий алгоритм	Сфера застосування
Мікрорівень: місцеві стратегії розвитку		
Модель стратегічного планування міст	<ul style="list-style-type: none"> - фіксація цілей та завдань; - визначення найважливіших секторів економіки й загальних умов розвитку; - проведення SWOT-аналізу; - формулювання стратегічного плану та доповнення його планами практичних дій чи планами заходів, які, у свою чергу, можуть поділятися на галузеві плани (плани дій у сфері екології, у найважливіших галузях, у сфері малих та середніх підприємств) 	Використовується при плануванні розвитку більшості міст Європи та Північної Америки
Стратегічне планування стійкого розвитку за участю громади	<ul style="list-style-type: none"> - рішення про розроблення стратегії (міська рада, міський голова); - пошук виконавця (міський голова); - інформування про механізм роботи над стратегією (консультант); - створення робочих груп (міський голова, консультант); - узгодження графіка та принципів роботи (міський голова, консультант); - семінар 1: бачення майбутнього, визначення місії (робочі групи, консультант); - семінар 2: SWOT-аналіз; - семінар 3: стратегічні напрями та цілі; - семінар 4: розроблення стратегічних завдань; - семінар 5: визначення системи моніторингу; - опрацювання документа стратегії (консультант); - обговорення стратегії з місцевою громадою (місцева громада); - затвердження стратегії (міська рада); - публікація стратегії (міська рада); - завершальний етап реалізації стратегії 	Застосовується при формуванні стратегій розвитку у містах України
Мезорівень: регіональні стратегії розвитку		
Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку	<ul style="list-style-type: none"> - обґрунтування мети та підстав для розроблення стратегії; - аналіз та оцінка фактичного стану розвитку регіону; - формулювання місії регіону; - проведення SWOT-аналізу; - формулювання стратегічних цілей (напрямів) та поетапних планів дій; - визначення механізму реалізації стратегічного плану 	Використовується при плануванні розвитку більшості регіонів України

Підхід/модель	Типовий алгоритм	Сфера застосування
Стратегія Європейського Союзу для регіону Балтійського моря	<ul style="list-style-type: none"> - формулювання мети стратегії та обґрунтування необхідності розроблення стратегії; - аналіз викликів та можливостей розвитку регіону; - формулювання концепції розвитку, скерованої на подолання загроз та реалізацію можливостей розвитку регіону; - аналіз географічного положення; - визначення основних напрямів розвитку регіону; - визначення цілей та завдань стратегії розвитку регіону; - розроблення сукупності заходів та проектів реалізації цілей та завдань стратегії розвитку регіону. (На даному етапі відбувається безпосередня реалізація стратегії. Формується план дій за 15 пріоритетними напрямками розвитку регіону. Координацію кожного напрямку буде здійснювати держава-член ЄС, яка буде працювати над його реалізацією) 	Впроваджується Європейською Комісією та Європейським Парламентом ЄС для регіону Балтійського моря (Данія, Естонія, Фінляндія, Німеччина, Латвія, Литва, Польща, Швеція)
Макрорівень: національні стратегії розвитку		
Розроблення стратегій стійкого розвитку національних економік	<ul style="list-style-type: none"> - оцінка і діагностування існуючої ситуації щодо розвитку тієї чи іншої країни (основні проблеми, що потребують свого вирішення, гострі і ключові питання, аналіз історичного досвіду тощо); - програма дій – планування; - реалізація накресленого – імплементація; - оцінка зробленого і коригування стратегій 	Знаходить застосування при формуванні стратегій стійкого розвитку національних економік у країнах ЄС, Північної Америки
Національна стратегія стійкого соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь	<ul style="list-style-type: none"> - оцінка стартових умов розвитку в контексті світових тенденцій економічного розвитку, визначення основних компонентів моделі стійкого розвитку і вимоги до їх функціонування і взаємодії, оцінка національних ресурсів і соціально-економічного потенціалу країни; - обґрунтування стратегічних цілей, етапів і сценаріїв переходу країни до стійкого розвитку, визначення найважливіших напрямів переходу національної економіки до стійкого розвитку з основних його складових; - визначається сукупність фінансово-економічних і соціально-політичних механізмів забезпечення стійкого розвитку; - обґрунтування системи моніторингу реалізації стратегії стійкого розвитку 	Запроваджується Урядом Республіки Білорусь (затверджена до реалізації 6 травня 2004 року на період до 2020 року)
Стратегія економічного і соціального розвитку України	<ul style="list-style-type: none"> - аналіз глобальних тенденцій соціально-економічного розвитку країни; - формулювання стратегічних цілей та пріоритетів; - аналіз економічного потенціалу країни; - розроблення стратегій розвитку за окремими соціо-економічними напрямками (стратегії розвитку галузей економіки, реформування національної політики управління національним господарством, інноваційна стратегія розвитку, підвищення якості життя населення країни, розвиток аграрного сектору, зовнішньоекономічна стратегія розвитку, стратегія забезпечення економічної та екологічної безпеки країни і т. ін.): визначення цілей завдань, пріоритетів розвитку за визначеними напрямками 	Запроваджується Кабінетом Міністрів України

Підхід/модель	Типовий алгоритм	Сфера застосування
Модель «Озборн & Геблер»	- аналіз внутрішньої та зовнішньої ситуації; - діагностика чи ідентифікація ключових проблем, які стоять перед організацією; - визначення загальної місії; - постановка базових цілей; - створення стратегічного бачення, що забезпечить успіх діяльності; - розроблення стратегії; - розроблення плану-графіка реалізації стратегії; - вивчення та оцінка результатів	Знаходить застосування в управлінні публічним сектором США

* Складено на основі [1; 4–10]

Таким чином, постає гостра необхідність урахування в стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки таких елементів:

- 1) соціально-економічних законів, обмежень, потреб та принципів екології;
- 2) національних нормативно-правових документів та міжнародних угод;
- 3) місії, цілей, завдань та пріоритетів розвитку;
- 4) комплексу соціо-економічних та екологічних інструментів і механізмів реалізації місії;
- 5) методів прогнозування, планування, аналізу та контролю за реалізацією стратегії [11].

На нашу думку, формування стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки із урахуванням вищевикладеного матеріалу доцільно проводити у такій послідовності.

I етап. Аналіз зовнішніх та внутрішніх умов розвитку національної економіки: закони економічного, екологічного та соціального розвитку національної економіки; обмеження та потреби в соціо-еколого-економічній системі як її основні параметри; національні та міжнародні нормативно-правові документи; особливості соціо-економічного розвитку національної економіки.

Даний етап також включає в себе вибір типу стратегії, що буде реалізовуватися. Вибір стратегії відштовхується від посилання про рівень напруженості (конфліктності) у відносинах у системі «людина – навколишнє природне середовище».

II етап. Формування місії розвитку національної економіки. Визначення цілей, завдань та пріоритетів розвитку національної економіки.

Вибір місії повинен базуватися на результатах попереднього етапу аналізу. Перевірка відповідності місії наявному потенціалу, обмеженням розвитку соціо-еколого-економічної системи, потребам суспільства, соціо-економічним законам екології та нормативно-правовим документам.

Місія як головна мета розвитку національної економіки (що хочемо та можемо?), завдання – як етапи реалізації місії (як робити?), а пріоритети – як вказівки для досягнення місії (куди рухатися?) [2; 3].

III етап. Визначення комплексу механізмів, інструментів та методів реалізації обраної місії, цілей та завдань.

Серед таких інструментів та механізмів слід виділити систему екологічного оподаткування, екологічне ліцензування, сертифікацію та страхування, штрафи, екологічний аудит, екологічний лізинг, екологічний протекціонізм та ін.

IV етап. Планування та прогнозування розвитку національної економіки.

Система планування та прогнозування націлена на визначення у «цифровому» вираженні цілей та завдань, що визначені у стратегії. Іншими словами, коли і яких параметрів соціо-економічної системи ми повинні досягти за допомогою перелічених у стратегії інструментів та механізмів впливу на соціо-економічну та екологічну підсистеми.

V етап. Формування системи контролю за реалізацією стратегії.

Даний етап включає в себе визначення комплексу показників, необхідних для проведення контролю параметрів системи «людина – навколишнє природне середовище». Контроль параметрів системи дозволить встановити, як реалізується стратегія, як досягаються проміжні цілі та завдання, чи слід коригувати сукупність механізмів та інструментів впливу на соціо-еколого-економічну систему, чи з'явилися додаткові загрози, обмеження, потреби, чи зріс наявний соціо-еколого-економічний потенціал?

VI етап. Процес реалізації сформованої стратегії.

Цей етап передбачає встановлення логічної послідовності етапів реалізації стратегії у часовому просторі: як робити, коли робити, як часто робити? Зокрема, встановлення частоти проведення контрольних заходів з реалізації стратегії; встановлення етапів досягнення проміжних цілей та завдань; встановлення кінцевого терміну досягнення місії; встановлення частоти проведення аналізу процедур виконання стратегії та необхідності (якщо така виникла) у коригуванні процесу реалізації стратегії.

VII етап. Аналіз та оцінка результатів реалізації стратегії.

Останній етап дозволяє провести аналіз процесу розроблення та реалізації стратегії для спрощення у майбутньому процедур формування нових стратегій еколого-орієнтованого розвитку національної економіки із урахуванням помилок та вдалих рішень щодо вирішення поставлених у стратегії цілей та завдань.

Висновок

В економічній науці серед існуючих моделей економічного розвитку пріоритет слід надавати моделі стійкого розвитку. Практична реалізація такої моделі розвитку національної економіки дасть можливість зберегти навколишнє природне середовище як основу для економічної та інших видів діяльності людини. Одним із основних інструментів реалізації такої моделі економічного розвитку є стратегія еколого-орієнтованого розвитку національної економіки, яка забезпечить: вирішення проблем екологічного, соціального та економічного характеру в їх природному взаємозв'язку; досягнення гармонійного та збалансованого розвитку національної економіки; вирішити наявні конфліктні ситуації щодо відносин між людиною та природою.

Перспективи подальших розробок

Проведене дослідження визначає такі напрями подальших наукових розробок:

- дослідження сутності та механізму впливу екологічного протекціонізму на розвиток національної економіки;
- розроблення системи показників для вибору типу стратегії, здійснення процесу планування, прогнозування і контролю за реалізацією стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки.

1. Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток : (Системні маркетингові дослідження) / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – К. : МАУП, 2005. – 492 с.
2. Економіка природокористування : підручник / [Данилишин Б. М., Хвесик М. А., Голян В. А.] ; за ред. проф., д.е.н. Б. М. Данилишина. – К. : Кондор, 2009. – 465 с.
3. Корнійчук Л. Сталій розвиток і глобальна місія України / Л. Корнійчук, В. Шевчук // Економіка України. – 2009. – № 5. – С. 4–14.
4. Жихаревич Б. С. Мировой опыт стратегического планирования городов и его использование при разработке Стратегического плана Санкт-Петербурга [Электронный ресурс] / Б. С. Жихаревич // Сервер для специалистов по территориальному стратегическому планированию. – Режим доступа : <http://www.city-strategy.ru/22>.
5. Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін: монографія / [Мельник А. Ф., Монастирський Г. Л., Желюк Т. Л. та ін.] ; за ред. д.е.н., проф. А. Ф. Мельник. – Тернопіль : ТНЕУ, Економічна думка, 2009. – 528 с.
6. Наказ «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку» [Електронний ресурс] : № 224 за станом на 29 липня 2002 р. / Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції // НаУ – Правовий портал України. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.322.0>.
7. Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития республики Беларусь на период до 2020 г. [Электронный ресурс] // Электронная библиотека GROSBOOK – Режим доступа : http://www.grosbook.info/index.php?name=Files&op=view_file&lid=126.
8. Стратегия Европейского Союза для региона Балтийского моря [Электронный ресурс] // Сервер для специалистов по территориальному стратегическому планированию. – Режим доступа : <http://www.city-strategy.ru/50>.
9. Стратегічне планування сталого розвитку за участю громади : Практичний посібник / [Войтович М., Волошинський О., Воляник І. та ін.] ; за заг. редакцією В. Кашевського. – [вид. 2-ге, доп.]. – Рівне : Волинський ресурсний центр, 2007. – 128 с.
10. Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004–2015 роки «Шляхом європейської інтеграції» / Кабінет Міністрів України. – Офіційне видання. – К. : Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2004. – 416 с.
11. Тур О. Науково-методичні підходи до формування структури стратегії національної економіки в контексті стійкого розвитку / О. Тур // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : матеріали наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 25–26 лютого 2010 р. / Видавництво ТНЕУ «Економічна думка». – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – С. 267–268.

Отримано 02.02.2010 р.

А.Н. Тур

Методические подходы к формированию стратегий эколого-ориентированного развития национальной экономики

В статье проанализированы методические подходы к формированию и реализации стратегий развития, сформированных в мировой практике. Предложена поэтапность формирования и реализации стратегии эколого-ориентированного развития для национальной экономики Украины.

Ключевые слова: устойчивое развитие, стратегия эколого-ориентированного развития национальной экономики, возможности и угрозы развития, миссия, планирование, прогнозирование, контроль, экологические механизмы и инструменты развития.

О.М. Тур

Methodical approaches to formation of strategies of ecologically-pointed development of national economy

In the article the methodical approaches to the forming and realization of world practice development strategies are analyzed. It is proposed stages for the forming and realization of ecologically-oriented strategies of national economy.

Keywords: sustainable development, strategy of ecologically-oriented development of national economy, opportunities and threats of development, mission, planning, prognostication, control, ecological mechanisms and instruments of development.